

УДК 340.134

НАПРЯМ ДІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ У ЧАСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ, НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ

В. Косович

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті розглядаються питання, пов'язані з дією нормативно-правових актів України у часі. Звертається увага на окремі спірні моменти, пов'язані із напрямом дії конкретних законів України, аналізуються деякі рішення Конституційного Суду України з даної проблематики, з'ясовується рівень юридичної регламентації напрямів темпоральної дії нормативно-правових актів та пропонуються шляхи їх вдосконалення.

Ключові слова: напрям дії нормативно-правового акта у часі; пряма, зворотна, переживаючи дія нормативно-правового акта.

Розвиток та удосконалення джерельної основи права сучасної України здійснюється насамперед шляхом створення досконалих нормативно-правових актів. Серед техніко-технологічних засобів формування якісних нормативно-правових актів чільне місце належить правилам регламентації темпоральної дії нормативно-правових актів – насамперед унаслідок їх «непересічної» практичної значущості. Це зумовлює актуальність пропонованої для висвітлення теми.

Дія нормативно-правових актів у часі досліджувалась на усіх етапах існування правової доктрини, починаючи з дигестів Юстиніана, роздумів Г. Гроція та Т. Гоббса і закінчуючи працями вчених сучасної епохи: С.С. Алексєєва, Д.М. Бахраха, В.І. Гоймана, О.В. Пушняка, П.М. Рабіновича, А.А. Тіллі, М.О. Теплока, О.І. Юшика та інших. Попри значний багатовіковий інтерес до цієї теми, стосовно неї існує ще чимало дискусійних питань. Вони висуваються насамперед юридичною практикою та зумовлюються недостатньою їх нормативною врегульованістю. Тому, вважаємо за доцільне зосередити увагу на таких основних питаннях:

- неоднозначність практичного використання положень стосовно напрямів темпоральної дії нормативно-правових актів України та її причини;
- наявні та необхідні правила регламентації напрямів дії нормативно-правових актів України, можливості їх нормативного закріплення.

Дія нормативно-правових актів у часі належить до правових явищ, знання про які набули сьогодні аксіоматичного характеру, є базовими компонентами правосвідомості сучасного юриста. А такі властивості нормативного акта, як здатність мати пряму чи зворотну дію у часі набули характеру принципів права.

Попри таку загальновідомість та однозначність юридична практика ставить перед правниками ще чимало питань стосовно дії нормативно-правових актів у часі. Свідченням цього є, зокрема, низка рішень Конституційного Суду України, присвячених визначенню темпоральної дії конкретних нормативно-правових актів України, та труднощі під час застосування норм «нового» законодавства України до «старих» або триваючих правовідносин. Розглянемо декілька прикладів.

Конституційним Судом України розглянуто конституційне подання 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади

запобігання і протидії корупції» (рішення № 6-рп/2012 у справі № 1-14/2012 від 13 березня 2012 р.).

Народні депутати України вважали, що пункт 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону, згідно з яким у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2011 рік відомості про витрати надаються з дня набрання чинності цим законом, не відповідає частині першій статті 8, частині першій статті 58 Конституції України щодо незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів.

Конституційний Суд України, беручи до уваги частину першу статті 58 Конституції України, відповідно до якої закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (та інші підстави) прийшов до висновку, що пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI є неконституційним.

На практиці можуть виникати труднощі при застосуванні нормативно-правових приписів новоприйнятих нормативно-правових актів до правовідносин регламентованих іншими діючими нормативно-правовими актами (якщо у новому нормативному документі чітко не визначено його дії). Наприклад, ст. 810 та ст. 811 Цивільного Кодексу України [1] встановлюють дещо інші істотні умови договору найму житла ніж ст. 158 Житлового кодексу України [2]. Постає питання яким чином мають вирішуватись справи, пов'язані із наймом житла, якщо договори найму було укладено до 1.01.2004 р. (для набрання чинності цивільним законом), а спори між сторонами виникли пізніше. Судами ці питання вирішуються по різному. Ї видається підставно, адже виникає своєрідна колізія. А виходячи з загальноновизнаних правил вирішення колізій, з одного боку верховенство за законом, що прийнятий пізніше, а з іншого – за спеціальним законом. Одна суперечність доповнюється іншою.

Приклади прийняття спірних судових рішень, пов'язаних із неналежним визначенням темпоральної дії нормативно-правових актів, наводять Б.В. Малишев і О.В. Москалюк [3, с. 62].

Статус актів офіційного тлумачення законодавчих норм сьогодні належить насамперед актам Конституційного Суду України. Враховуючи високий професійний рівень суддів Конституційного Суду, не варто вести мову про помилковість їх колегіальних висновків. Доцільніше звертати увагу на дискусійність окремих з них. Свідченням цього є окремі думки суддів по деяких справах, які вказують на неоднозначність прийнятих органом конституційного правосуддя рішень (приклади наведемо нижче по тексту).

Вивчаючи питання дії нормативно-правових актів у часі, науковці виділили декілька категорій правотворчих, правозастосовних та правоінтерпретаційних помилок. Серед них найбільш «небезпечними» є помилки правотворчі, оскільки стають причиною недоліків праворегулятивної діяльності. Д.М. Бахрах висловлює зауваження стосовно того, що набрання окремими нормами чинності відкладається на невизначений термін, мають місце випадки вказівки неправильної дати набрання чинності, суперечності стосовно моменту набрання чинності в самому нормативно-правовому акті [4, с. 97–110]. М.О. Теплюк та О.І. Ющик звертають увагу на прийняття великої кількості законів України без перехідних чи кінцевих положень, а відповідно і без вказівки про їхню чинність та темпоральну дію [5, с. 173]. Аналіз перехідних та прикінцевих положень низки нормативно-правових актів України вказує також і на інші їх недоліки пов'язані з темпоральною чинністю. До таких недоліків належать:

– паралельне, несистемне використання термінів «чинність» та «дія», що утруднює визначення темпоральної дії нормативно-правового акта. Так, у пункті 1 «Прикінцевих положень» Закону України від 07.07.2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів»[6] закріплено, що Закон набирає чинності з дня його опублікування. Тут же дається чималий перелік нормативно-правових приписів даного Закону, що вводяться в дію після настання певних юридичних обставин, наприклад, початку діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Водночас у Законі є і «Перехідні положення», в яких практичні питання здійснення правосуддя в Україні після прийняття Закону, пов'язані лише із набранням ним чинності. Так, відповідно до п. 2 «Перехідних положень» судові рішення, прийняті судами апеляційної інстанції до набрання чинності цим Законом, набирають законної сили та можуть бути оскаржені в касаційному порядку протягом строків, що діяли до набрання чинності цим Законом. Така редакція є виправданою лише щодо розуміння термінів «чинність» та «дія» (новий КПК України ці терміни, наприклад, розмежовує). Неточним є і формулювання «з дня опублікування». На нашу думку, необхідно вести мову тільки про офіційне опублікування, інакше опублікуванням буде вважатися і друк тексту Закону, скажімо, у газеті «Бульвар»;

– порушення мовних, логічних, стилістичних вимог нормопроектувальної техніки при формулюванні положень про дію нормативно-правового акта викликає на практиці дискусію стосовно останньої. Певною ілюстрацією цього може бути підпункт 10 згаданого вище пункту 1 «Прикінцевих положень» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого Закон набирає чинності з моменту опублікування крім: «підпункту 2 підпункту 3.6 та підпункту 10 підпункту 3.7 пункту 3 розділу XII «Прикінцеві положення» щодо передачі до юрисдикції адміністративних судів та вилучення із цивільної юрисдикції спорів з приводу призначення, обчислення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загально-обов'язковим державним соціальним страхуванням та інших соціальних виплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг, речового майна, пайків або грошової компенсації замість них, які вводяться в дію одночасно з набранням чинності Законом України від 2 грудня 2010 р. № 2748-VI «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо передачі справ, пов'язаних із соціальними виплатами». При цьому: ... (після чого ще п'ять частин цього підпункту). Насамперед, перед нами правотворча помилка – визначення невідомого через невідоме (чинність пов'язана з введенням у дію, яка у свою чергу пов'язана із набранням чинності змінами до Закону).

– нормативне визначення темпоральної чинності акта у форматі, що зумовлює колізію чи конкуренцію нормативно-правових приписів. Так, заключні положення Закону України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР «Про відпустки» [7], відповідно до яких: «спори, які виникають щодо надання відпусток, розглядаються в порядку, встановленому законодавством про працю» ставлять перед суб'єктами вирішення таких спорів питання: яким нормативно-правовим актом керуватись – згаданим Законом чи Кодексом законів про працю;

– занадто «багатоаспектне» нормативне визначення темпоральної дії актів, що ускладнює її розуміння. Ілюстрацією є наведений вище приклад із Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Названі недоліки є, як видається, наслідком певних упущень правотворчих суб'єктів.

Якими ж є причини неоднозначного трактування, здавалося б, загальноновизнаних правових постулатів при їх застосуванні у правовому регулюванні суспільних відносин?

На нашу думку, таких причин є декілька.

1. Питання напрямів дії нормативно-правового акта досліджується науковцями не системно, а скоріше стихійно, залежно від потреб та стану праворегулятивної практики у державі. Так, особливий інтерес до даної проблематики мав місце у 70-х роках та починаючи з 90-х років минулого століття і триває й до нині.

2. Поновилась дискусія між вченими стосовно співвідношення термінів «чинність», «дія», «набрання чинності», «вступ у дію» нормативно-правових актів [8]. Така дискусія не допомагає правникам-практикам. Неоднозначність розуміння співвідношення та можливості застосування в конкретних нормативно-правових актах термінів «чинність» та «дія» стали причиною того, що Конституційний Суд України у рішенні № 21-рп/2010 від 6 жовтня 2010 р. у справі № 1-27/2010 роз'яснив, що «Основним Законом України передбачено порядок і строки набрання законом чинності, а також введення в дію окремих його положень. Виходячи з цього законодавець, враховуючи різні обставини, може встановити іншу дату введення закону в дію».

3. Не є до кінця однозначним трактування серед науковців назв та змісту напрямів дії нормативно-правових актів. Частина правознавців ведуть мову про пряму, зворотну та переживаючу дію нормативно-правових актів у часі [9]. Інші ж доповнюють їх ще додатковими позначеннями – ретроактивна, негайна, ультра активна [10]. При цьому не все у доктринальних висновках видається переконливим. Так, О.В. Москалюк зазначає, що ультраактивна дія нормативно-правового акта передбачає перспективну дію нового (поширення приписів на факти і відносини, які виникли після набрання ним чинності) та відповідно переживаючу дію скасованого нормативного документів. Водночас він зазначає, що норма права, яка має негайну дію, поширюється на юридичні факти, які виникнуть після набрання чинності цією нормою [3, с. 59]. Постає питання, яка ж відмінність між негайною та перспективною дією нормативно-правового акта і яким чином це має бути нормативно закріплено?

4. Змістовне визначення понять про напрями темпоральної дії нормативно-правових актів в Україні на нормативному рівні сьогодні не дається. В Основному Законі України йдеться про пряму дію конституційних норм (ст. 8) та зворотну (ст. 58) дію нормативно-правових актів у часі. Про переживаючу дію нормативно-правового акта законодавець безпосередньо не згадує, а тлумачення понять прямої та зворотної дій дається опосередковано Конституційним Судом України у випадках, коли необхідно визначити темпоральну дію конкретного нормативно-правового акта. Так, у рішеннях від 13 травня 1997 р. 1-зп, від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99, від 5 квітня 2001 р. № 3-рп/2001 Конституційний Суд України висловлює позицію щодо незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів: вони поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності; дія закону та іншого нормативно-правового акта не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом або іншим нормативно-правовим актом. До речі, не все тут ідеально і в різних проектах закону України «Про нормативно-правові акти», і в законах про нормативно-правові акти інших постсоціалістичних держав (право яких близьке праву України «за духом». Так, в розділі VI проекту закону України України «Про нормативно-правові акти»,

внесеному народним депутатом України Ю. Мірошниченком (реєстр. № 7409 від 01.12.2010 р.) [11], йдеться і про дію нормативно-правового акта у часі. Напрямам дії у нього присвячена аж одна стаття – 64, у якій сказано про зворотню дію нормативно-правового акта. Глава 17 «Дія нормативно-правових актів у часі, просторі і за колом осіб» Закону Республіки Беларусь від 10.01.2000 р. № 361-3 «О нормативно правовых актах Республики Беларусь» [12, с. 99] містить дві статті про дію нормативно-правового акта у часі. У статті 66 останнього закону вказано про можливість безстрокової і тимчасової дії всього нормативно-правового акта чи його частин, а у статті 67 – про зворотню силу нормативно-правового акта. Дуже лапідарною щодо темпоральної дії нормативно-правових актів є стаття 18 Закону Республіки Молдова від 18.07.2003 р. № 317-XV «О нормативных актах Правительства и других органов центрального и местного публичного управления» [12, с. 112]. У пункті 4 цієї статті зазначено, що нормативні акти, як правило, не мають зворотної сили.

5. Є загальновідомим, що напрям дії нормативно-правового акта, як правило, регламентується у його прикінцевих або перехідних положеннях. М.О. Теплюк і О.І. Ющик наводять «дуже цікаві статистичні дані»: за 14-річний період з дня набуття чинності Конституцією України 1996 р. парламентом було прийнято всього 2184 закони, з них первинних законів – 593, законів про внесення змін до чинних законів – 1591. З них мають прикінцеві та/ або перехідні положення, або містять вказівку на умови чинності та дії закону тільки кожний п'ятий первинний закон і кожний четвертий закон про внесення змін до закону [5, с. 173].

6. Значна неформалізованість положень щодо темпоральної дії нормативно-правових актів зумовлює плюралізм думок про можливі напрями дії конкретних нормативних документів серед фахівців найвищого рівня. Наочним прикладом цього є рішення Конституційного суду України № 22-рп/2003 (справа № 1-46/2003) від 25 грудня 2003 р. у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України, згідно з яким одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Як відомо, Конституційний Суд прийшов до висновку про право тодішнього Президента України Л.Д. Кучми бути обраним на пост глави держави втретє. Конституційний суд обґрунтував свою позицію і тим, що за загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (стаття 58 Конституції України). Це є гарантією стабільності, утвердження держави як правової, в якій визнається і діє принцип верховенства права (статті 1, 8 Конституції України).

Оскільки частина третя статті 103 Конституції України не містить будь-яких винятків щодо дії передбаченого нею обмеження у часі, а в інших нормах Конституції України також немає застережень про надання зворотної дії положенню зазначеної статті, це положення поширюється лише на правовідносини, які виникли після набрання чинності Конституцією України, Конституційний Суд України прийняв рішення, що в аспекті конституційних подань положення частини третьої статті 103 Конституції України, за яким одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд, треба розуміти так, що це положення поширюється лише на осіб, яких обирають на пост Президента України після набуття чинності Конституцією України 1996 р. Особа, яку вперше було обрано Президентом України за чинною Конституцією України в 1999 р., має право балотуватися на чергових виборах Президента України у 2004 р.

До вказаного рішення додаються окремі думки суддів В.М. Шаповала, П.М. Ткачука, М.Д. Савенка, які відрізняються від позиції органу конституційного правосуддя. Показовою у цьому плані є позиція судді М.Д. Савенка, який стверджував: «таким чином, Конституційний Суд України фактично створив передумови для встановлення антидемократичного політичного режиму влади в Україні. Наведений аналіз частини третьої статті 103 Конституції України з використанням різних способів тлумачення дає підстави дати єдино можливе і буквальне її тлумачення: положення частини третьої статті 103 Конституції України необхідно розуміти так, що одна й та сама особа не може бути Президентом України більше двох конституційних строків підряд незалежно від часу вступу на цей пост, правового статусу, функцій, повноважень Президента України».

Не можна залишати поза увагою, звичайно, і наявний у таких випадках момент суб'єктивізму.

Усуненню та попередженню недоліків нормативно-правових актів, пов'язаних із їх темпоральною дією, має слугувати насамперед система правил нормопроекування (на них тією чи іншою мірою неодноразово зосереджували свою увагу вітчизняні та зарубіжні науковці). Такі правила мають закріплюватись у Законі України «Про нормативно-правові акти» і включати систему змістовних та формальних вимог до напряму дії нормативно-правового акта. Спробуємо їх сформулювати у форматі, який міг би отримати нормативне «визнання» – через вимоги до напряму дії нормативно-правового акта у часі.

До категорії змістовних вимог доцільно віднести, на нашу думку, визначення напряму дії нормативно-правового акта у часі та кожного з напрямів. Насамперед розпочнемо із визначення термінології, якою доречно оперувати для позначення впливу нормативно-правових приписів на правовідносини у часі. Сьогодні і науковці, і практики оперують термінами «чинність» та «дія». Давати ґрунтовні оцінки цих термінів у межах нашого дослідження складно. Тому, беручи до уваги прикінцеві та перехідні положення нового КПК України, Податкового кодексу України, рішення Конституційного Суду України, будемо їх розмежовувати. Термін «чинність» («набрання чинності»), на нашу думку, більшою мірою пов'язується із легітимізацією та «набранням законної сили» нормативно-правовим актом. Коли ж йде мова про його праворегулятивні властивості у часі, доцільніше оперувати терміном «дія у часі». Оскільки дія нормативно-правового акта у часі включає низку аспектів, видається можливим і необхідним розглядати вплив нормативно-правових актів на регламентовані ними минулі, триваючі, й перспективні правовідносини у часових параметрах, як напрям дії нормативно-правового акта у часі. Формулюванню дефініції поняття «напряму дії нормативно-правового акта у часі» має передувати розуміння дії нормативно-правового акта у часі загалом.

Родовим по відношенню до дії нормативно-правового акта у часі є дія нормативно-правового акта. Р.А. Ромашов визначає дію нормативно-правового акта як – динамічну характеристику процесу реалізації приписів нормативно-правових актів, що складається із сукупності зовнішніх факторів, які впливають на результативну дію нормативно-правового акта на регульовані ним суспільні відносини [13, с. 129]. М.О. Теплюк вважає, що при формуванні поняття «дія закону» необхідно виходити з того, що вона зводиться до об'єктивної дії права, що являє собою, з одного боку, регульовальну дію закону стосовно учасників суспільних відносин, котрі зобов'язані виконувати нормативні-приписи закону, а з іншого боку, техніко-юридичну дію закону щодо законодавчого органу держави, який зобов'язаний узгоджувати свої нормативні рішення в рамках національної

правової системи [14]. Об'єднуючим для цих трактувань дії нормативно-правового акта є те, що в основі її змісту лежить праворегулятивний вплив нормативно-правового акта на суспільні відносини. Такий ідейний зміст мав би бути закладеним, на нашу думку, і в розуміння дії нормативно-правового акта у часі.

У літературі, однак, простежується дещо інший напрям визначення цього правового явища – дія нормативно-правового акта у часі – це період з моменту вступу акта у силу і до моменту втрати ним юридичної сили [15]. Практично таке ж розуміння дії нормативно-правового акта у часі пропонується і у пункті 1 статті 61 згаданого вище проекту Закону України «Про нормативно-правові акти». Не вирізняється особливою широтою з даного питання і позиція Конституційного Суду України. У рішеннях від 13 травня 1997 р. 1-зп, від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99, від 5 квітня 2001 р. № 3-рп/2001 він вказував, що дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце. Хоча слід зауважити, що частина запропонованого формулювання (а саме: «до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце») стосується і напряму дії нормативно-правового акта у часі.

На основі зазначеного можна констатувати, що дія нормативно-правового акта у часі розглядається як період його чинності.

Легальне визначення напряму дії нормативно-правового акта у часі практично не дається. Тому далі будемо послуговуватись вихідними моментами існуючих трактувань основних напрямів темпоральної дії нормативно-правового акта – прямої, зворотної, переживаючої. Спільним для визначень вказаних напрямів дії нормативно-правового акта у часі є те, що та чи інша дія – негайна чи ультраактивна, перспективна чи переживаюча (залежно від позицій автора) полягає у поширенні обов'язковості, чинності, впливу нормативно-правових приписів на правовідносини, які існували, тривають або виникнуть у майбутньому. Темпоральна дія нормативно-правового акта зумовлюється низкою часових параметрів: набранням чинності новим нормативним документом; часом доцільності існування триваючих правовідносин при зміні їх юридичної регламентації; часом, який необхідний для адаптації наявних правових відносин до новел у нормативно-правовій базі, що їх визначає. Д.М. Бахрах виділяє три варіанти дії нормативно-правових актів у часі: норма регулює те, що буде; норма регулює те, що є і, що буде; норма регулює те, що було, є і буде [4, с. 154]. Таким чином еволюція права поєднується з постійним існуванням, розвитком, системністю зв'язків суспільних відносин. Це видається «основним завданням» юридичного встановлення напряму дії нормативно-правового акта у часі.

Беручи до уваги названі ключові характеристики напряму дії нормативно-правового акта у часі, можна запропонувати таку його дефініцію його поняття – це нормативно визначений праворегулятивний вплив на минулі, існуючі та майбутні суспільні відносини.

Як зазначалось, виділяють три напрями дії нормативно-правового акта у часі. Стосовно кожного з них є чимало наукових напрацювань, особливо ж – стосовно зворотної дії. Розглянемо коротко кожний з напрямів.

Пряма [16, с. 132] (негайна [17], перспективна [13, с. 131]) дія нормативно-правового акта розглядається як його здатність поширювати свою обов'язковість на факти, які: виникають після набрання ним чинності; виникли ще до набрання ним чинності, але продовжують існувати й після набрання ним чинності, причому

ця обов'язковість поширюється на останні тільки з моменту набрання ним чинності [16, с. 132]. Яскравою ілюстрацією практично нормативного закріплення прямої дії нормативно-правового акта у часі є пункт 4 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу України, в якому закріплено, що він застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання ним чинності, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності.

Водночас, ознайомлюючись із новітнім законодавством України, можна зауважити, що у перехідних положеннях низки нормативно-правових актів напрям їх дії пов'язується як із набранням ними чинності, так і з вступом у дію інших нормативно-правових актів. Наприклад, у пункті 2 Перехідних положень Кримінального процесуального кодексу України вказано, що «до дня введення в дію положень закону, що регулює надання безоплатної правової допомоги, які передбачають діяльність органів (установ), уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, функції таких органів (установ) здійснюють адвокатські об'єднання або органи адвокатського самоврядування». Звичайно, більш правильним видається використання єдиної термінології для юридичного встановлення напрямку дії нормативно-правового акта у часі.

Знання про пряму дію нормативно-правового акта стали сьогодні правовими аксіомами теорії права. Однак інколи стосовно прикладів прямої дії нормативно-правового акта на триваючі правовідносини у студентському середовищі виникають дискусії. Наприклад, термін строкової військової служби з моменту призову призовника становить 18 місяців. Після проходження військової служби протягом 6 місяців до законодавства про військовий обов'язок вносяться зміни і встановлюється новий термін 12 місяців. Виникає декілька питань: як необхідно сформулювати прикінцеві положення нового закону, щоб він мав пряму дію у часі стосовно даного прикладу? яким має бути термін служби за умови прямої дії? якщо військовослужбовець бути служити не 18, а 12 місяців, – то чи це не зворотна дія? Для відповіді на ці запитання необхідно виходити із того, що пряма дія нормативно-правового акта на триваючі правовідносини означає поширення дії нового нормативного документа лише на права і обов'язки суб'єктів правовідносин, які виникають після набрання ним чинності. Така дія переконливо ілюструється на триваючих правовідносинах «стадійного характеру» (наприклад, стосовно щорічної оплати навчання у вищому навчальному закладі). Пряма дія локального нормативного акта, який кожного року змінює розмір оплати (звичайно, якщо це не заборонено договором) буде полягати у тому, що з початком нового навчального року студент буде платити нову вартість навчання (незалежно від того, є вона більшою чи меншою від первинного розміру). Відповідно до зазначеного, у прикладі про терміни проходження строкової служби, новоприйнятий закон прямої дії мати не може, оскільки про часткову, зумовлену корективами законодавця, зміну обов'язків суб'єкта триваючих правовідносин практично мова йти не може: зазначений обов'язок або залишається у первинному розмірі, або ж приводиться у відповідність до нових вимог.

На основі наведеного розробникам проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» можна запропонувати таке визначення поняття прямої дії нормативно-правового акта у часі: це здатність нормативно-правового акта регулювати відносини, що виникли після набрання ним чинності, а також відносини, які виникли до набрання ним чинності і продовжують існувати, однак

лише стосовно прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, що виникли після набрання ним чинності.

Найбільшу увагу сьогодні привертає зворотна дія нормативно-правового акта у часі. Кожен правник знає, що така дія – це його дія на факти та правовідносини, які виникли до набрання ним чинності – причому з моменту їх виникнення. Всезагальна визнаність такої інтерпретації вочевидь є причиною того, що в Україні законодавчого визначення (дефініції) поняття зворотної дії нормативно-правового акта не дається, в той час як цим терміном законодавець активно оперує (див., наприклад, статтю 58 Конституції України, статтю 5 Цивільного кодексу України, статтю 5 Кримінального кодексу України). Нормативна регламентація зворотної дії нормативно-правових актів у часі зводиться до двох моментів: а) констатації того, що законодавство не може мати зворотної дії; б) переліку винятків, коли така дія допускається. Така практика видається виправданою, коли мова йде про біжуче законодавство, однак дефініція зворотної дії нормативно-правового акта у часі має обов'язково закріплюватись у спеціальному Законі України «Про нормативно-правові акти». У проектах законів про закони в Україні таке визначення не пропонується. Покажемо у цьому плані є досвід білоруських правників, які у статті 67 Закону Республіки Беларусь «О нормативно правовых актах Республики Беларусь» опосередковано через заборону зворотної дії нормативно-правового акта встановили, що це – поширення дії нормативно-правового акта на відносини, які виникли до його вступу в силу.

Щодо розуміння зворотної дії нормативно-правового акта у часі серед науковців є незначний плюралізм думок, який суттєво не впливає на юридичну практику. Основні ж дискусії на доктринальному та «практичному» рівнях ведуться навколо підстав (умов, обставин), за яких нормативно-правові акти можуть мати чи не мати зворотної дії, особливо у випадках, коли йдеться про застосування норм галузевого законодавства [18]. Здавалося б, у статті 58 Основного Закону України чітко встановлено, що «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії у часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи». Однак таке, на перший погляд, чітке формулювання все ж стало предметом його неодноразового офіційного тлумачення Конституційним Судом України щодо зворотної дії окремих нормативно-правових приписів законодавства України. У рішенні Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 у справі № 1-7/99 зазначається, що «положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб. Але це не означає, що цей конституційний принцип не може поширюватись на закони та інші нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують відповідальність юридичних осіб. Проте надання зворотної дії в часі таким нормативно-правовим актам може бути передбачено шляхом прямої вказівки про це в законі або іншому нормативно-правовому акті». Однак цей інтерпретаційно-правовий акт лише став основою для подальших рішень Конституційного Суду № 6-рп/2000 від 19.04.2000 р., № 3-рп/2001 від 05.04.2001 р. та № 22-рп/2003 від 25.12.2003 р. та роз'яснень органів влади, наприклад, листа-роз'яснення Мінекономрозвитку від 27.08.2012 р. № 3302-04/32330-12, затвердженого наказом ДПС України 06.07.2012 р. № 592 «Узагальнюючої податкової консультації з окремих питань застосування штрафних санкцій за порушення норм Податкового кодексу України».

Розглянувши вказані правові документи, можна зауважити, що у них акцентується увага на декількох ключових складових зворотної дії нормативно-правового акта:

– зворотна дія має бути передбачена у самому акті (перехідних чи прикінцевих положеннях). Хоча правотворчі суб'єкти зазвичай зобов'язані дотримуватись наведених нижче конституційних положень;

– нормативно-правові акти, як правило, зворотної дії не мають;

– зворотна дія нормативно-правового акта допускається за умови відповідності конституційному принципу пом'якшення чи скасування відповідальності особи.

Саме навколо останнього компоненту зворотної дії сьогодні точаться активні суперечки. Відповідно до згаданого вище рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 зворотність дії нормативно-правового акта є обов'язковою за умови пом'якшення чи скасування відповідальності фізичної особи і можлива за таких же умов і стосовно юридичних осіб (до речі, стаття 67 Закону Республіки Беларусь «О нормативных правовых актах Республики Беларусь» до осіб відносить громадян, індивідуальних підприємців та юридичних осіб). Як бачимо, зворотність пов'язується із послабленням відповідальності. Однак цього, виходячи із гуманістичної і «людської» спрямованості правового регулювання у сучасній державі, явно недостатньо. Тому чимало фахівців висловлює думку про необхідність переходу від тільки відповідальності до правомочностей особи. Так, суддя Конституційного Суду України М.І. Козюбра в окремій думці у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) [19] зазначав, що зворотна дія в часі законів та інших нормативно-правових актів має місце не тільки у разі пом'якшення або скасування ними відповідальності особи, а допускається, за умови спеціального застереження в законі чи іншому нормативно-правовому акті, також у випадках, коли ці акти спрямовані на поліпшення правового становища фізичних і юридичних осіб: сприяють здійсненню прав і свобод, звільняють від обов'язків. Такий підхід до зворотної дії забезпечує реалізацію статті 3 Конституції України, відповідно до якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». А «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави».

Практика правового регулювання поставила перед правниками ще одне питання: чи стосується правило зворотної дії нормативно-правового акта у часі посадових осіб? Необхідність відповіді на це питання стала причиною розгляду Конституційним Судом України відповідних подань і прийняття рішень. А саме:

– рішення № 1-зп/1997 у справі № 03/29-97 13 травня 1997 р. «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата)», а саме: щодо можливості застосування статей 58, 78, 79, 81 Конституції України до народних депутатів України, обраних до набуття нею чинності;

– рішення Конституційного суду України № 22-рп/2003 (справа № 1-46/2003) від 25 грудня 2003 р. у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України, згідно з яким одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Своїми рішеннями Конституційний Суд визнав, що закріплене у статті 58 Основного Закону правило зворотності дії нормативно-правового акта стосується і посадових осіб. Цим фактично сформульовано норму (правову позицію) про те, що законодавче обмеження термінів перебування особи на посаді може мати тільки пряму дію.

Однак такі висновки Конституційного Суду були сприйняті громадськістю далеко не однозначно. Так, суддя Конституційного Суду В.М. Шаповал, не погоджуючись із позицією своїх колег у справі № 1-46/2003, в окремій думці зазначив: «Практика встановлення обмежень щодо перебування однієї і тієї самої особи на посту (посаді) президента склалася ще в ХІХ столітті. У так званих пострадянських країнах встановлення відповідних обмежень було зумовлене намірами забезпечити державотворенню демократичний зміст. Це, зокрема, спричинило разом із запровадженням посади Президента України включення до Конституції (Основного Закону) України 1978 р. положення, за яким одна й та ж особа не може бути Президентом України (тоді – Української РСР) більше двох строків підряд. Вочевидь, що незастосування цільового способу тлумачення стало однією з причин недостатності Рішення і юридичної помилковості зроблених у ньому висновків».

Наведені В.М. Шаповалом аргументи, на нашу думку, заслуговують на увагу. Колізія права фізичної особи на зайняття посади «слуги народу» та обмеження цього права зворотною дією нормативно-правового акта і права народу на контроль за представниками влади, зокрема, за термінами їх перебування на посаді, як видається, має вирішуватись в інтересах народу. Згадаймо норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які передбачають можливість обмеження мало чи не всіх особистісних прав людини в інтересах демократії, не кажучи вже про політичне право бути при владі. Саме тому стаття 58 Конституції України не може братись до уваги при визначенні можливості зворотної дії нормативно-правового акта, який регламентує правовий статус державних службовців. З метою запобігання суперечкам і судовим розглядам, особливо коли йдеться про посадовців високого рівня, дане положення має бути закріплено в Законі України «Про нормативно-правові акти».

Ще один аспект зворотної дії нормативно-правового акта, на який звертають увагу науковці, про який немає згадки у правових актах і який є необхідною складовою зворотної дії нормативно-правового акта. Така дія супроводжується (і це її основне призначення) переоцінкою юридичних фактів та правовідносин, що мали місце у минулому з моменту їх виникнення, приведенням їх у відповідність до нових вимог і, нарешті, компенсацію «втраченого» (якщо виникає така необхідність виходячи із ціннісних параметрів нового нормативно-правового акта). Ця умовна «тріада» є своєрідною юридичною конструкцією, і відсутність потенційної можливості використання хоча б одного з елементів унеможлиблює зворотню дію нормативно-правового акта загалом. Так, у принципі не може мати зворотної дії закон про підвищення пенсійного віку у частині, що стосується часу виходу особи на пенсію. Інакше це б означало, що громадяни, які вийшли на пенсію до набуття чинності цим законом, але не досягли передбаченого у ньому віку, мали б як мінімум повернутися до праці і втратили би право на пенсійне забезпечення.

Серед проєктованих новел, що пропонуються до пенсійного законодавства України і пов'язані зі зворотною дією, є норми, покликані регламентувати право на пенсію працюючих пенсіонерів. Їхній ідейний зміст: пенсіонер, який працює, отримує або тільки пенсію, або тільки зарплату. У противників такої пенсійної

реформи виникне питання: чи можуть такі норми у випадку їх прийняття поширювати свою дію й на тих громадян, які набули право на пенсію і працюють до набуття чинності цими нормами; чи можна у даній ситуації виходити з принципу неможливості зворотної дії нормативно-правового акта (тим паче він погіршує становище працюючих пенсіонерів)? Почнемо з другого. Зворотна дія таких норм мала би проявлятися у тому, що працюючі пенсіонери були змушені повернути отримання ними кошти за період поєднання перебування на пенсії із роботою (на вибір – пенсію чи зарплату). У сучасному суспільстві це є практично неможливим і тому такі норми зворотної дії мати не можуть. Водночас такі норми з моменту набрання ними чинності можуть зобов'язати працюючих пенсіонерів вибрати одне із джерел існування, оскільки це буде їх пряма дія на триваючі правовідносини (визнавати такі норми неконституційними на основі статті 58 Конституції України не буде підстав).

Як показує аналіз нормативно-правових приписів, які регламентують зворотну дію нормативно-правового акта у часі у різних державах, формулюються приписи трьома способами: вказівка про неможливість зворотної дії і виокремлення винятків, коли вона допускається (стаття 58 Конституції України); аналогічно плюс перелік випадків, коли надання нормативно-правовому акту зворотної сили не допускається (стаття 67 Закону Республіки Беларусь «Про нормативно-правові акти Республіки Беларусь»); вказівка про те, що нормативно-правовий акт, як правило, не має зворотної сили (стаття 18 Закону Республіки Молдова «Про нормативні акти Уряду і інших органів центрального і місцевого публічного управління»). Кожен з підходів має свої позитиви та недоліки.

На основі висловлених міркувань необхідно виокремити вихідні ознаки зворотної дії нормативно-правового акта у часі та запропонувати можливе офіційне визначення поняття. При цьому ми маємо брати за основу статтю 58 Конституції України і мати на увазі, що норми Закону України «Про нормативно-правові акти», які повинні регламентувати таку дію, не можуть виходити за межі конституційних приписів. До таких ознак можна віднести:

- поширення дії акта на правовідносини та факти, що виникли до набрання ним чинності;
- переоцінку юридичних фактів та правовідносин, що мали місце у минулому, має на меті приведення їх у відповідність до нових вимог та компенсацію «втрат» у випадку необхідності;
- можливість мати місце у тих випадках, якщо поліпшується правовий статус фізичних та юридичних осіб і у випадках, передбачених законом стосовно посадових осіб.

Відповідно зворотна дія нормативно-правового акта у часі – це здатність поширювати праворегулятивний вплив на відносини, що виникли до набрання ним чинності, поєднана із переоцінкою фактів та правовідносин минулого, приведенням їх у відповідність до нових вимог, компенсацією, спрямована на поліпшення правового статусу фізичних (за винятком посадових) та юридичних осіб. Дане визначення мало би бути пунктом першим статті про зворотну дію нормативно-правового акта у часі.

Пункт другий даної статті доцільно сформулювати так: нормативно-правові акти чи їх окремі норми не можуть мати зворотної дії у часі, крім випадків коли вони, зокрема, пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність, поліпшують правовий статус фізичних (за винятком правового статусу посадових осіб) та юридичних осіб [20].

Серед напрямів дії нормативно-правового акта у часі найменш дослідженою є переживаюча дія нормативно-правового акта. Вона полягає у тому, що старий нормативний акт, скасований новим, певною мірою продовжує діяти і після втрати ним своєї юридичної сили [21, с. 466]; новий нормативно-правовий акт поширюється тільки на «нові» факти, а на «старі» факти, котрі ще тривають, продовжує діяти попередній нормативно-правовий акт [16, с. 132]. Поєднуючи переживаючу дію скасованого із перспективною дією нового нормативно-правового акта, науковці оперують для їх позначення терміном «ультраактивна форма дії» [3, с. 59]. Термінологічний плюралізм, звичайно, є необхідним, але він, гадаємо, не завжди сприяє практичному застосуванню загальновизнаного розуміння переживаючої дії. Наприклад, дослідник ставить питання про те чи можна вважати, що частина третя статті 5 Цивільного кодексу України (в якій зазначається: «якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності») закріплює переживаючу дію цивільного законодавства? І відповідає, що так [22]. На нашу думку, дана позиція потребує уточнення. У вказаній правовій нормі законодавець, видається, встановлює пряму дію норм нового ЦК України на триваючі правовідносини, і водночас не заперечує можливості переживаючої дії норм старого ЦК України стосовно прав і обов'язків, які виникли до набрання чинності новим ЦК України. Запропоноване законодавче формулювання також не відповідає вимогам нормопроєктувальної техніки: зіставивши частину третю статті 5 із пунктом 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, в якому закріплено, що «щодо цивільних відносин, які виникли до набрання ним чинності, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності», можна зауважити порушення логічної вимоги про несуперечність нормативно-правових приписів.

Досліджуючи перехідні чи прикінцеві положення різних нормативно-правових актів України, можна констатувати, що у більшості випадків нормативні визначення переживаючої дії «старих» нормативно-правових актів формулюється доступно, зрозуміло та однозначно (наприклад, пункти 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14 нового Кримінального процесуального кодексу України). Водночас можна зустріти і приписи, щодо яких можна дискутувати. Так, у пункті 5 підрозділу 1 «Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб» розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України встановлено, що: «якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року». Виникає питання: який розмір неоподаткованого мінімуму буде братися за основу у випадку змін норм кримінального чи адміністративного законів, якщо він впливає на кваліфікацію?

З метою запобігання створенню норм, які чітко не окреслюють переживаючу дію нормативно-правових актів у часі, доцільно на нормативному рівні закріпити визначення такої дії – насамперед у Законі України «Про нормативно-правові акти». За основу можна взяти загальновідоме розуміння переживаючої дії нормативно-правових актів: це їх здатність поширювати праворегулятивний вплив

на відносини, які виникли до набрання чинності новими нормативно-правовими актами і тривають після набрання ними чинності.

До формальних (організаційних) вимог, що ставляться до регулювання напрямку дії нормативно-правового акта у часі можна віднести:

– обов'язковість введення у проекти створюваних нормативних документів прикінцевих та перехідних положень. У прикінцевих положеннях має визначатись порядок (насамперед момент) набрання нормативно-правовим актом чинності, а у перехідних – напрям його дії у часі;

– формулювання норм, які визначають напрям дії нормативно-правового акта у часі мають відповідати визнаному на доктринальному рівні розумінню прямої, зворотної та переживаючої дій.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати ввести у проект Закону України «Про нормативно-правові акти» спеціальну норму про напрям дії нормативно-правових актів у часі в наступній редакції.

Напрямок дії нормативно-правового акта у часі – це його нормативно визначений праворегулятивний вплив на минулі, існуючі та майбутні суспільні відносини.

Пряма дія нормативно-правового акта у часі це – його здатність регулювати відносини, що виникли після набрання ним чинності, а також відносини, які виникли до набрання ним чинності і продовжують існувати, однак лише стосовно прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, що виникли після набрання ним чинності.

Зворотна дія нормативно-правового акта у часі це – його здатність регулювати відносини, що виникли до набрання ним чинності, поєднана із переоцінкою фактів та відносин минулого, приведенням їх у відповідність до нових вимог, компенсацією, спрямована на поліпшення правового статусу фізичних (за винятком посадових) та юридичних осіб. Нормативно-правові акти чи їх окремі норми не можуть мати зворотної дії у часі, крім випадків коли вони, зокрема, пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність, поліпшують правовий статус фізичних (за винятком правового статусу посадових осіб) та юридичних осіб.

Переживаюча дія нормативно-правового акта це – його здатність продовжувати регулювати відносини, які виникли до набрання чинності новим нормативно-правовим актом і тривають після набрання ним чинності.

Нормативне закріплення визначень напрямів дії нормативно-правових актів у часі забезпечить їх правильне розуміння і належне застосування на практиці.

Список використаної літератури

1. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
2. Відомості Верховної Ради. – 1983. – Додаток до № 28. – Ст. 573.
3. *Малишев Б.В.* Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посібник / за заг. ред. Б.В. Малишева / Б.В. Малишев, О.В. Москалюк. – К. : Реферат, 2010. – 260 с.
4. *Бахрах Д.Н.* Действие норм права во времени: Теория, законодательство, судебная практика / Д.Н. Бахрах. – М. : Норма, 2004. – 224 с.
5. *Теплюк М.О.* Введення в дію законів України: питання теорії та практики / М.О. Теплюк, О.І. Ющик. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 196 с.
6. Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
7. Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
8. Див., наприклад: *Теплюк М.О.* Введення в дію законів України: питання теорії та практики / М.О. Теплюк, О.І. Ющик. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 196 с.; *Пушняк О.В.* До питання співвідношення термінів «набуття чинності нормативно-правовим актом» та «введення в дію нормативно-правового акта» / О.В. Пушняк //

- Форум права. – 2012. – № 2. – С. 580–592. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12povnpa.pdf>
9. *Алексеев С.С.* Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.С. Алексеев. – М. : Проспект, 2008. – 576 с.; *Рабинович П.М.* Основы загалної теорії права та держави : навч. посібник. – Вид. 10-е, доп. / П.М. Рабинович. – Львів : Край, 2008. – 224 с.; *Луць Л.А.* Загална теорія держави та права: навчально-методичний посібник / Л.А. Луць. – К. : Атіка, 2008. – 412 с.; *Мірошніченко А.М.* Зворотна дія закону при регулюванні земельних відносин / А.М. Мірошніченко // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 357–361. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08tamgrzv.pdf> та інші.
 10. *Тилле А.А.* Время, пространство, закон: Действие советского закона во времени и пространстве / А.А. Тилле. – М. : Юрид. лит., 1965. – 203 с.; *Малишев Б.В.* Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посібник / за заг. ред. Б.В. Малишева / Б.В. Малишев, О.В. Москалюк. – К. : Реферат, 2010. – 260 с.; *Федоров С.Є.* Дія фінансово-правових норм у часі / С.Є. Федоров // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 497–500. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08fsenuc.pdf>; *Шуліма А.О.* Переживаюча дія нормативно-правового акта (правової норми): проблеми визначення / А.О. Шуліма. – Наукові записки НаУКМА. – Т. 116. Юридичні науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2011.../08_shulima.pdf та інші.
 11. Проект Закону «Про нормативно-правові акти», внесений народним депутатом України Ю. Мірошніченко (реєстр. № 7409 від 01.12.2010 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/.../JF5PT001.html
 12. Концепція правового забезпечення підзаконної правотворчості Кабінету Міністрів України. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 99. – 128 с.
 13. *Ромашов Р.А.* Теория государства и права / Р.А. Ромашов. – СПб. : Питер, 2006. – 256 с.
 14. *Теплюк М.О.* До питання про дію закону у контексті дії права / М.О. Теплюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/misb/2011_1-2/Tepluk.pdf
 15. *Алексеев С.С.* Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.С. Алексеев. – М. : Проспект, 2008. – 576 с.; *Нерсисянц В.С.* Общая теория права и государства : учебник для юридических вузов и факультетов / В.С. Нерсисянц. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 552 с.
 16. *Рабинович П.М.* Основы загалної теорії права та держави : навч. посібник. – Вид. 10-е, доп. / П.М. Рабинович. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
 17. *Алексеев С.С.* Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.С. Алексеев. – М. : Проспект, 2008. – 576 с.; *Малишев Б.В.* Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посібник / за заг. ред. Б.В. Малишева / Б.В. Малишев, О.В. Москалюк. – К. : Реферат, 2010. – 260 с.
 18. Див., наприклад, *Артур Нонко.* До питання дії в часі норм Податкового кодексу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.cpk.ua/uk/tips/full/13; Впровадження нового КПК: наслідки несправедливості – Ракурс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.gacurs.ua/gacurs.ua/81; Окрема думка Судді Верховного Суду України М.В. Патрюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/.../6-10ц12%20Окрема%20думка.doc; *Федоров С.Є.* Дія фінансово-правових норм у часі / С.Є. Федоров // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 497–500. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08fsenuc.pdf>; *Мірошніченко А.М.* Зворотна дія закону при регулюванні земельних відносин / А.М. Мірошніченко // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 357–361. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08tamgrzv.pdf> та інші.

- 3/08mamgzv.pdf; Ярмиш О. Темпоральна дія конституційно-правових норм: проблеми теорії та практики / О. Ярмиш, А. Червяцова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/varnu/2010_3/8Yarmi.pdf
19. Окрема думка судді Конституційного Суду України М.І. Козюбри. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=9433
20. Таке формулювання тотожне п. 1 статті 64 Проекту Закону України «Про нормативно-правові акти», окрім вказівки про прововий статус посадових осіб.
21. Алексеев С.С. Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.С. Алексеев. – М. : Проспект, 2008. – 576 с.
22. Шуліма А.О. Переживаючи дія нормативно-правового акта (правової норми): проблеми визначення / А.О. Шуліма. – Наукові записки НаУКМА. – Т. 116. Юридичні науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2011.../08_shulima.pdf та інші.

**НАПРАВЛЕНИЕ ДЕЙСТВИЯ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ УКРАИНЫ
ВО ВРЕМЕНИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ, НЕОБХОДИМОСТЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

В. Косович

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье рассматриваются вопросы, связанные с действием нормативно-правовых актов Украины во времени. Обращается внимание на отдельные спорные моменты, связанные с направлением действия конкретных законов Украины, анализируются некоторые решения Конституционного Суда Украины по данной проблематике, выясняется уровень юридической регламентации направлений темпорального действия нормативно-правовых актов и предлагаются пути их совершенствования.

Ключевые слова: направление действия нормативно-правового акта во времени; прямое, обратное, переживающее действие нормативно-правового акта.

**DIRECTION OF NORMATIVE ACTS OF UKRAINE IN TIME:
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS, PREREQUISITES
FOR PERFECTION**

V. Kosovych

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytets'ka Str. 1, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The issues relating to the effect of normative acts of Ukraine in time are considered. Attention is paid to some controversies related to the direction of effect of the specific laws of Ukraine; some decisions of the Constitutional Court of Ukraine on this issue are examined; the level of legal regulation of temporal trend directions of normative acts is clarified, and ways of its perfection are presented.

Key words: direction of normative legal act in time, direct, reverse, surviving effects of the normative act.

*Стаття: надійшла до редакції 26.12.2012
прийнята до друку 14.01.2013*